

¹ О работе Чрезвычайной Государственной Комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков 5 марта 1943 г. // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Изд. Девятое, доп. и испр. М., Политиздат, 1986. – Т. 7. – С. 369.

² О недостатках в политической работе среди населения Западных областей УССР. Постановление ЦК ВКП(б) 27 сентября 1944 г. // Там само. – С. 526-531.

³ О мерах помощи Украинской ССР в деле улучшения массово-политической и культурно-просветительной работы. Постановление ЦК ВКП(б) 27 сентября 1944 г. // Там само. – С. 524-525.

⁴ Сватко Я. Великая Отечественная война и Украина: мухи отдельно, котлеты отдельно. Феномен Бандерофобии в русаком сознании. Укр. Вид. Спілка. – К, 2007. – С. 32.

⁵ Листівка газети «Радянська Україна»// Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні/ Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. – С. 616.

⁶ Із звернення Президії Верховної Ради УРСР 12 січня 1944 р. // Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні/ Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. – С. 619.

⁷ http://www.geocities.com/ua_ukraine/ukraynarus100/html.

⁸ Там само.

⁹ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 318, арк. 1.

¹⁰ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 161, арк. 24-25.

¹¹ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 158, арк. 11-12.

¹² ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 23, спр. 920, арк. 20.

¹³ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 317, арк. 22.

¹⁴ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 301, арк. 8.

¹⁵ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 301, арк. 13.

¹⁶ ЦДАВОВУ. Ф. 3836, оп. 1, спр. 7, арк. 1.

¹⁷ ЦДАГОУ. Ф. 166, оп. 3, спр. 153, арк. 2.

¹⁸ Білас І. Протистояння. До 50-річчя УПА // Визвольний шлях. 1993. Кн. 4, квітень. – С. 401.

¹⁹ Білас І. Протистояння. До 50-річчя УПА // Визвольний шлях. 1993. Кн. 4, квітень. – С. 401-402.

²⁰ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 395, арк. 118.

²¹ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 190, спр. 29, арк. 3.

²² ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 190, спр. 29, арк. 4-5.

²³ Білас І. Протистояння. До 50-річчя УПА // Визвольний шлях. 1993. Кн. 4, квітень. – С. 402.

²⁴ Матеріали та документи Служби безпеки ОУН(Б) у 1940-х рр. / Зібрали й упорядкували О. Є. Лисенко та І. К. Патріляк. Відповід.ред.- д. і. н. С. В. Кульчицький. – К: НАН України Інститут історії України, Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2003. – С. 157.

²⁵ Спогади учасника УПА Лавренюка Д. Л. – Архів автора.

²⁶ Муковський І., Лисенко О. Українська повстанська армія та збройні формування ОУН у Другій світовій війні // Воєнна історія №5-6, 2002. – С. 25.

²⁷ Король В. Ціна перемоги: розвінчування міфів. Уточнені дані про наші втрати // Вітчизна. – 1997. – № 5-6. – С. 112.

²⁸ Гриневич В. А. До питання про діяльність ОУН у Червоній Армії в роки Другої світової війни // Сторінки воєнної історії України: 36. наук. праць. Вип. 2. – К., 1998. – С. 212.

Summary

Valery Shaykan
(Kryvyi Rih)

Bilshovyk Ideology's Establishment in the Western – Ukrainian Lands at the Initial Stage of the Second World War (September, 1939 – June, 1941).

The article is devoted to the enrichment methods Bilshovyk ideology among the population of Ukraine's Western regions. The influence on the punishment bodies' organs and armament forces at the establishment of the Soviet authority is revealed.

Key words: propaganda, mass media, agitation, struggle, People Commissariat of Internal affairs, Union Communist Party of Bilshovyks.

УДК: 94(477)

Нестор Мизак
(Чернівці)

ДИВІЗІЯ «СС-ГАЛИЧИНА»: ДО І ПІСЛЯ БРОДІВ (1944–1953 рр.)

У статті висвітлюється невідома сторінка переходу вояків дивізії «СС-Галичина» на бік визвольних сил ОУН, УПА після поразки під Бродами 1944 р.

Ключові слова: Українська Самостійна Соборна Держава, дивізія «СС-Галичина», дивізійники, УПА, ОУН, Український центральний комітет (УЦК), Броди, боївки УПА, повстанці, НКВС, НКВД, МДБ.

У боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД) у лавах УПА у 1944-1945 рр. полягла велика кількість вояків з «левиками» на петлицях – воїнів дивізії «СС-Галичина».

Загальновідомо, що в Українській повстанській армії брали участь українці – вояки різних армій: польської, російської (радянської), румунської, німецької та інших. Однак вивченню цієї проблематики недостатньо приділяється увага в сучасній історичній науці. Дослідники часто торкаються її лише побічно в контексті вивчення окремих аспектів боротьби ОУН, УПА. Вояки ж УПА, незважаючи на те, з яких формацій вони походили, вславилися на полі бою за українську незалежну державу. Пристала до них і частина вояків дивізії «СС-Галичина».

У запропонованій статті ставимо за мету привернути увагу дослідників на необхідність всебічного вивчення участі дивізійників у боротьбі за УССД на боці ОУН, УПА.

Джерельною базою даної публікації є архівні матеріали ОУН, Державного архіву Тернопільсь-

кої області, спогади учасників визвольної боротьби, опубліковані в збірниках та записані автором під час досліджень на місцях подій.

Доля дивізії закінчилась трагічно улітку 1944 р. у битві під Бродами. За даними українського історика з діаспори Тараса Гунчака, у боях 1-19 липня 1944 р. на бродівських полях загинуло, пропало безвісти, потрапило в полон до Червоної армії близько семи тисяч українських вояків, три тисячі, вирвавшись з оточення, відступили фронтовими дорогами на Захід і брали участь у боях на території Словаччини, Югославії, Австрії та закінчили своє існування в італійському таборі полонених – Ріміні¹.

Ще інші зі зброєю в руках продовжили битву у лавах УПА проти відновлення в західних областях більшовицького тоталітарного режиму. Складаючи й аналізуючи повстанський Пом'яник Південної Тернопільщини, нами віднайдено прізвища понад ста колишніх дивізійників, які загинули у цій боротьбі.

Поповнивши структури визвольних сил на згаданому терені, дивізійники займали пости командирів Самооборонних кушових відділів, чотових, ройових, референтів-військовиків або були звичайними стрільцями.

Про те, як формувалась дивізія «СС-Галичина» і хто стояв за нею, нині відомо. Нас же цікавлять психологічні мотиви перебування галичан у німецькій армії, їхні надії, сподівання і трагічна розв'язка. Поза всяким сумнівом, організація дивізії була фатальним кроком українства, поставленого у безвихідь напередодні та у роки Другої світової війни.

Відомо, що військовий вишкіл та зброя у руках поневоленого народу завжди були залізним аргументом у боротьбі за свободу та незалежність. Однак довоєнний польський окупаційний режим у Східній Галичині остаточно приневолив молодь на цілковиту неграмотність у військовій справі.

Хоч ОУН організувала вишколи підпільників, які проводились у лісах та ярах, але скільки б ідеалізму й посвяти вони не мали, усі ті підпільні навчання, крім морального і патріотичного значення, не в силі були змінити тогочасного невідрадного стану.

Не збулися також надії ОУН перетворити на вишкільний табір проголошену Карпатську Україну. Події березня 1939 р. перекреслили усі їхні сподівання. Не виправдали мрії військові формації (легіони) полковника Сушка 1939 р., «Нахтігаль» і «Роланд» 1941 р. Вони не стали зав'язком новоутвореної національно-визвольної армії, як Українські січові стрільці у листопаді 1918 р.²

Коли йшлося про створення дивізії, то вже була зрозуміла кінцева поразка Німеччини. Як писав голова Українського центрального комітету Володимир Кубійович, «ми мали надію, що поразка Німеччини не буде рівнозначною з перемогою Сове-

тів, та що на терені Східної Європи постануть нові умови, що поневолені німцями і більшовиками народи зможуть стати до боротьби за свою незалежність. Для того потрібна була наша армія (...)»³.

Організація українських націоналістів одразу ж негативно поставилась до створення Німеччиною військових формувань з числа українців для загарбницьких цілей. Адже німецькі окупанти упродовж 1941-1945 рр. призивали молодь для служби в різних військових формаціях, і вони безвісти пропадали на різних фронтах Третього рейху. Приміром, навесні 1942 р. нацисти набирали «молодняк» до т.зв. Української армії в Маріупольській окрузі. Вишколених у чотах, їх долучали до німецьких сотень і посилали на фронт або на охорону залізниць і морського узбережжя. Усіх хот було створено близько сотні з десятьма тисячами осіб⁴.

У половині серпня 1942 р. німці за посередництвом Українського центрального комітету у Львові звернулись із закликом до молоді, мешканців Генеральної губернії вступати до відділів т.зв. «Ваффен СС» й видали у цій справі на місця обіжники з терміном зголошення⁵.

ОУН повідомляла, що таке звернення не є першим, і пригадувала, що гітлерівці влітку 1941 р. жорстоко придушили спробу націоналістів створити справжнє національно-визвольне «Українське військо». Негайно роззброїли бойові відділи ОУН, батальйони «Нахтігаль» і «Роланд», заборонили формування «Січей», а начального команданта «Українського війська» Івана Климів («Легенду») згодом закатували у львівській тюрмі.

А коли 1943 р. людські резерви рейху почали танути на фронтах, вони вирішили поповнювати його за рахунок мешканців окупованої землі. «Комбінація непогана! – наголошувала ОУН, – однак ці панове забувають, що українське громадянство занадто зріле, щоб йти на поводу німецького імперіалізму». Далі у зверненні йшлося, що, можливо, німці і завербують якусь частину кандидатів до німецьких частин, але загал молоді не піде «на гачок німецького імперіалізму». ОУН твердо заявляла, що «українська молодь готова йти, але в українську армію, вона готова тисячу разів вмирати, але за власну державу, а не за колоніальне ярмо. І третя спроба німецьких чинників зазнає такого ж краху, як дві перших»⁶.

Проте поразка німецьких військ під Сталінградом у лютому 1943 р. змусила їх негайно приступити до формування т.зв. «Добровільної дивізії СС-Галичина» (як і багато інших подібних національних військових формувань). Цей захід обставили відповідною тотальною пропагандою про відродження січового стрілецтва, його бойових традицій, битви за Україну, втілення у життя національної ідеї тощо.

Аналогію дивізії з Українським січовим стрілецтвом часів Першої світової війни, яку підтримували прибічники формування, ОУН також розби-

вала силою своїх аргументів: «Легіон УСС 1914-1918 рр. означав у тодішніх умовах поступ у наших державницьких змаганнях, тоді коли дивізія в німецьких умовах 1943 р. – це крок назад. Український народ змагається не за змягчення чужого ярма, але до спинення його взагалі»⁷.

Патріоти продовжували роз'яснювати, що в умовах ліберальної Австро-Угорщини українське стрілецьке середовище можна було зробити кузницею державницької ідеології, «підготувати його до ролі зав'язку новітньої української армії, але не при нинішньому поліційному нагляді німецької держави і її каральних органів»⁸.

На місцях поширювалось багато різних друкованих підпільних матеріалів, у яких ОУН визначала своє принципово негативне ставлення до організації дивізії та агітувала молодь не вступати до неї. Відбувалися таємні сходи, на яких актив ОУН знайомив юнацтво з антинімецькими закликами.

Так, у Чортківській гімназії, розповідає колишній студент Йосип Шостак, після виступу перед молоддю представника німецької адміністрації зразу зібралися на таємні наради п'ятірки юнацтва ОУН, перед якими зачитано накази Проводу ОУН із заборонаю вступу до дивізії. В одному з таких зібрань брали участь Павло Худик, Володимир Галат, Павло Пачин та інші.

На жаль, окрім агітаційних методів, ОУН не володіла іншими гальмівними засобами процесу створення дивізії, тому згодом вирішила використати її з користю для себе.

Організацію дивізії «СС-Галичина» взяли на себе Український центральний комітет (УЦК) на чолі з Володимиром Кубійовичем та німецькі чинники, різні філії УЦК на терені краю. У повітових центрах та містечках почали працювати станиці набору охочих. Правда, добровольців йти на Східний фронт було не так і багато. Розповідають, що на зборах молоді у містечку Товсте Заліщицького повіту Тернопільщини юнак Павло Ободяк запитував агітатора: «Ми підемо до дивізії, але що ми з того будемо мати?». Відповідь була такою: «Хлопці! Зброя буде в наших руках, що завоюємо, те будемо мати».

Комплектування дивізії відбувалось важко. Хто уникав призову, тих відправляли в Німеччину на роботу або забирали силою до війська. Справа створення дивізії могла скандально провалитися. Директори гімназій записували у «добровольці» учнів старших класів, а священники жертвовно направляли своїх синів. Наприклад, священник Юліан Свістель з Ниркова Заліщицького повіту благословив до дивізії двох синів, які загинули потім в УПА, отець Василь Лозовий з Ворвулинців – сина Богдана, який також загинув. (З приходом червоних у 1944 р. В. Лозового заарештували й відправили до концтабору, де він пропав безвісти.

З с. Торське цього ж повіту до дивізії пішли Михайло Турецький, Михайло Лесюк, Іван Скля-

рчук, Олексій Гоцуляк, Михайло Безкоровайний, Іван Вигнан, Омелян Штинь, Василь Юрчишин, Василь і Роман Вилкюки⁹; з Устечка – Микола Годованець, М. Луговий, Ілля Маланич, Лесь Сліворський, Федір Стенцар, Степан Триш, Федір Триш, Тадей Осадців, Петро Хортник, Михайло Юрків; із с. Садки – Йосип Ягнич, Василь Штангрет; з Кошилівців – Іван Тихо ліз; із с. Колодрібки – Василь Верига, відомий у діаспорі український історик. У своїх спогадах він подає, що з Колодрібки у дивізії служили 52 призовники¹⁰.

Дивізія хоч і називалась добровільною, але до її складу зараховували й поза бажанням осіб. Та попри все був і великий відсоток добровольців. Що спонукало їх йти у не свою, а у явно окупаційну армію, на службу режиму, який у жодний спосіб не пішов назустріч українцям у створенні бодай якоїсь обмеженої форми української державності? Передусім – поведінка органів радянської влади у 1939-1941 рр. Люди добре пам'ятали, як повела себе радянська влада у ці роки – як у завойованій ворожій країні: масові депортації тисяч і тисяч ні в чому неповинних мешканців, споконвічних жителів на своїй рідній землі, арешти, ув'язнення, висилка, розстріли усіх підозрілих, т.зв. «ворогів народу» (за термінологією енкавєсєвських карателів), націоналізація (фактично пограбування) приватної власності народу, закриття усіх українських організацій, товариств, газет і журналів та арешт і заслання їхніх керівників, утиски церкви, а особливо розстріли тисяч ув'язнених у тюрмах у перші дні німецько-радянської війни. Оце, власне, й спонукало західноукраїнців йти у дивізію «СС-Галичина», бо знали, що на них чекає з приходом радянської влади. Вони сподівалися у такий спосіб зупинити прихід цієї жорстокої влади.

Окрім молодих людей, до дивізії зголосились тисячі осіб, поважніших віком – разом 81999, та більшість з них була непридатна до служби і відрахована. Справжня кількість новобранців становила 13245 осіб. З Чортківської округи записалось, наприклад, 7343 кандидати, прийнято – 5078. Відмовлено за станом здоров'я і віком 2265 добровольцям, але ці цифри, напевно, неповні¹¹.

Ось деякі точніші дані регіонального значення. Приміром, з колишнього Золотопотіцького району, що нині у складі Бучацького, історик-краєзнавець Іван Ружицький склав достеменні списки дивізійників з двадцяти сіл Золотопотіцького куца й налічує їх 295. Найбільше вояків призвано з сіл Жизномир – 80, Русилів – 48, Зубрець – 35, Космирин – 31 і т.д. Не повернулися з різних причин додому 170 вояків, або 57%¹².

Вишкільні табори дивізії «СС-Галичина» розташовувались у різних країнах: Німеччині, Франції, Голландії, Бельгії, Польщі. Про те, як готувалися вояки дивізії, розповідав авторові його батько-дивізійник Степан Мизак: «Як привезли нас до селища Дембіци на Краківщині, всім видали одно-

строї і есесівські відзнаки. Під лівою рукою позначили татуїровками свастику. Німці нам не довіряли. Начальство було виключно німецьким. Лише серед молодшого командного складу свої люди. Команди звучали по-німецьки. Українська мова вживалася хіба що у побуті.

Слід зазначити, що присягу давали по-українськи, до речі, не Гітлеру, а Україні і Господу Богу. Капеланами служили греко-католицькі священники. На їх чолі стояв професор Львівської богословської академії «Генеральний вікарій з військових справ» Василь Лаба.

Будь-яка політико-виховна робота у дивізії не проводилася. Ми не знали про становище на фронті і яка нас чекає доля. У розмовах між собою приходили до усвідомлення, що ця війна змеле нас на порох і загинемо за чужі інтереси. І жодної сприятливої ситуації до виконання «історичної місії», як переконували, для нас не випаде».

Гасла «Тепер, або ніколи», «В бій на одвічного ворога», «Волю здобути, або дома не бути» майже не діяли. Пригнічений психічний стан позначався на тактичних заняттях у полі. Німецьке начальство все те бачило й кивало головами: «Якби ми так вчилися, Сталін уже давно був би у Берліні».

Натомість, щоб заглушити поганий настрій, хлопці весело святкували, багато співали: «У діброві чорна галка», «Булава – це провід наш», «Ой на горі на Маківці». Гідно відзначили Різдво 1944 року. У ці дні кожний вояк отримав трикілограмову посылку від Українського центрального комітету з печивом, горіхами, цукерками, яблуками і поздоровленнями від українських юначок, а також по три літри спиртного.

Однак всі ці заходи не сприяли зміцненню дисципліни. Пропадало військово майно, яке вояки перепродували польському населенню. Мало хто повертався з відпустки додому. Окремі вояки за щораз утікали до УПА. Так, за даними дослідника Т.Гунчака, під кінець уже 1943 р. з дивізії дезертирувало зі зброєю 487 вояків, і «не було сумніву, що вони поповнили лави УПА», стверджує історик¹³.

Як уже згадувалось, ОУН хоч і критично сприймала формування дивізії, однак пов'язувала з нею певні надії на майбутнє. Найперше Провід був за всяких умов проти використання дивізії на Східному фронті. Головнокомандувач УПА генерал-хорунжий Роман Шухевич вирішив використати дивізію для визвольної боротьби українського народу.

У його планах було, щоб на кожних сім вояків припадав один член ОУН. Для підтримання зв'язку з Шухевичем на службу до дивізії відряджено чільних оунівців – сотників Богдана Підгайного, Малецького, Левицького та поручника Качмара. Богдан Підгайний у спогаді «Два шляхи – одна мета» пише, що Провід ОУН надіявся, що німці перекинуть дивізію на фронт в околиці Коломиї та Станіславщини. Дана інформація стала відома

націоналістам. Штафетою її передали Романові Шухевичу. Звідти повідомили, що командувач УПА висилає у ті райони два курені УПА, щоб у разі потреби допомогти дивізії перейти з повним складом в УПА¹⁴.

Але німецьке командування, враховуючи складні обставини на фронті, змінило свій задум. Необстріляних молодих вояків у кінці червня 1944 р. почали перекидати під Броди. Перевозили з усіх вишкільних таборів, поспішаючи, по кілька ешелонів. Ніхто не знав, куди їх везуть.

Вояки-дивізійники не бачили вигідної політичної перспективи для України й не хотіли гинути за німецькі інтереси. Хоч зброя перебувала в українських руках, але використати її в українській справі не випадало нагоди. Німці це відчували й ставились до дивізійників зверхньо.

Всю вину за невдачу під Бродами німецьке начальство перекладало на українців, а 7 січня 1945 р. заборонило навіть дивізійний часопис «До перемоги», започаткований 21 грудня 1943 р. Німецька цензура зупинила видання за публікацію статті проти армії Власова. Редагував часопис виходець з Бучача письменник та громадсько-політичний діяч, колишній усус Михайло Островецька¹⁵.

Стовідсотково збулися передбачення лідерів ОУН про незавидну долю дивізії. Провід ОУН, щоб зарадити справі, видав наказ приймати до УПА всіх дивізійників, що вирвалися з-під Бродів, а конкретизував його головнокомандуючий «УПА-Захід» Василь Сидор («Шелест») розпорядженням Ч. 7/44 від 1 вересня 1944 р.¹⁶.

Багато з них склали «жертву крові» на полі бою з енкавеевськими підрозділами у 1944-1953 рр. Завдячуючи набутому досвіду, вони не раз рятували молодих упівців зі складних бойових ситуацій.

Серед загиблих дивізійників зовсім недавно знайшлося прізвище сотенного УПА Данила Свістеля (пс. «Веселий»). Народився Данило 1921 р. у с. Нирків, що біля Товстого Заліщицького п-ту, в родині священника Юліана та Софії Свістелів. Батько його був великим патріотом громади¹⁷.

У 1944 р. священник врятував селян від масової екзекуції німців за вбивство німецького солдата. Після закінчення Чортківської гімназії Данило у 1940-1941 рр. вчителював у с. Солоне, а під час німецької окупації працював у Чортківській філії УЦК.

До дивізії зголосився з братом Яковом. Проїшов старшинський вишкіл у Померанії, після якого брав участь у битві під Бродами. Вирвавшись з оточення, з групою дивізійників перейшов до УПА на території Лемківщини, де очолив сотню «Ударники-1». З серпня 1944 р. по квітень 1945 р. сотня входила до складу куреня Василя Мізерного («Рена»), який від осені 1945 р. став командиром 26 Т.В. УПА «Лемко». Цей відтинок підлягав В.О. УПА «Сян» під командуванням Мирослава Онішкевича (пс. «Орест»).

Розповідають, що сотенний «Веселий» добре володів німецькою мовою і носив дивізійний мундир з левом на петлиці, але без інших відзнак. Був товариським, любив і цінував гумор. «Ударники-1» прославилися як найбоєздатніша частина у Закерзонні. Брала участь у наскоку на польський гарнізон у Перегінську, виграли бій біля с. Старі Струбовиська Лиського повіту, в якому загинуло 86 московських карателів, здійснили багато успішних рейдів по ворожих тилах.

Загинув Данило Свістель 2 квітня 1945 р. під час несподіваного наскоку військ НКВС біля с. Ветлин Лиського повіту.

Стрільці боляче переживали загибель улюбленого командира. «Сумно дивилися ми один на одного, що залишилися як сироти без рідного батька», – пише у своїх спогадах ройовий сотні «Ударники-1» Іван Герасимів («Палій»). Про сотенного Д.Свістеля згадують друзі у збірнику спогадів «В рядах УПА», матеріалах «Бібліотеки Українсько-Підпільника» та інших виданнях¹⁸.

Сотня «Веселого» продовжувала бої з підрозділами НКВС, її очолювали такі сотенні командири, як «Ярич», «Дідич», «Бродич», але такою бойовою одиницею, як у 1945 р., вона вже не була. Склалася вже важчі політичні та бойові обставини. У 1947 р. частина вояків сотні пробилася до Західної Німеччини.

Слід віддати належне, що й серед упістів були одиниці, які зголошувались на службу в дивізію і в ній загинули, щоправда, з мельниківського крила ОУН. Серед них Олекса Бабій з с. Жизномир Бучачького повіту. Активіст підпілля ОУН, він емігрував з рідного села до Франції. Працював у редакції газети «Українське слово». Під час німецької агресії на Францію воював в іноземному легіоні¹⁹. Учасник похідної групи ОУН в 1941 р. Переслідувався гестапо. Уник німецького розстрілу біля Кременчука й перейшов на Волинь до УПА, де командував загоном повстанців. Брав участь у розгромі німецького гарнізону в м. Дубно та визволенні політичних в'язнів. Курінний УПА Максим Скорупський («Макс») засвідчує, що Олекса під пс. «Арієць» був учасником переговорного процесу за об'єднання мельниківських і бандерівських відділів у єдину УПА²⁰.

У вересні 1943 р. за завданням Проводу ОУН(м) Олесь Бабій зголосився до дивізії «Галичина» і як колишній підстаршина артилерії польської армії закінчив артилерійську старшинську школу у чеському місті Бенешеві.

У ранзі хорунжого під прізвищем Андрій Левчук виїхав на фронт під Броди, де загинув 18 липня 1944 р біля с. Гута Пеняцька²¹.

Дивізійнику Іванові Кривенькому з Жизномира, на відміну від Олекси Бабія, пощастило повернутись з-під Бродів до рідного села. Він очолив надрайонну референтуру Служби Безпеки Бучаччини й загинув у 1950 р. під пс. «Захар»²².

Дивізійники-фронтовики, завдячуючи військовому вишколу, не раз рятували молодих повстанців від загибелі. Ось кілька прикладів. Вишкіл дивізійника допоміг Степанові Буцю (пс. «Меч»), з Товстого вирватись з оточення під час бою у с. Гиньківці. «Меч» вихопив дві гранати й метнув їх у гущу енкавееців. Червоні залягли. За цей час Буць вивів друзів і сам врятувався.

Теодор Шенгера (пс. «Осип») був вихідцем із Закерзоння. Після депортації польською комуністичною владою родини на Заліщанщину воював у Подністров'ї. У 1947 р. з двома друзями заквартирував у с. Поточиська на станіславському березі Дністра. Їх обступили облавники. «Стрільмося, друже!» – закричали до нього молоді хлопці. – «Ще рано», – відповів він. Міняючи позицію, уміло командував. «Кидаймо гранати!». «Тепер короткими чергами і перебіжками утікаймо, але не до лісу, бо там на нас засідка, біжімо у поле». Босі, лише в сорочках, перейшли замерзлим Дністром до с. Печерна. Тут також облава. Заскочили до сараю. У голоді та холоді дочекалися ночі. Усі троє залишилися живими і ніхто не захворів. «Осип» загинув 4 квітня 1948 р.

Зібрано відомості ще про одного стрільця. Степан Юзвенко (пс. «Чорний ворон»), народився у Заліщиках. Повернувшись до краю, забезпечував радіозв'язок з відділами УПА. Загинув на початку травня 1948 р. Мертве тіло привезли на подвір'я РВ МДБ²³.

Петро Гуцал із с. Долина Чортківського повіту загинув у лісі «Галилея» біля Сосулівки під час бою куреня «Сірі вовки» з облавними військами. Енкавеевіці його тіло спалили у числі шістнадцяти стрільців. Зазначимо, що у курені «Бистрого» основне ядро повстанців склали дивізійники. Нині на тім місці свідомі мешканці сіл поставили пам'ятний хрест.

На жаль, не знаємо усіх вояцьких імен дивізійників, загиблих у лавах УПА. Потрібні доскіпливі дослідження науковців на регіональному рівні. Ніхто ж бо не документував їхніх прізвищ, лише з людської пам'яті нами відтворено їх пам'ятний реєстр, опублікований у шести книгах циклу «За тебе, свята Україно» (1998, 2000, 2002, 2004, 2006, 2007 рр. видання).

Підсумовуючи вищесказане про складну долю дивізійників у тодішній політичній ситуації, відзначаємо помітну їхню участь у загонах УПА.

¹ Гунчак Тарас. У мундирах ворога // Військо України. – 1993. – №9. – липень. – С. 68.

² Кальба Мирослав. Дружини Українських Націоналістів. – Детройт, 1992. – 142 с.

³ Любомир Ортинський. Перша Українська Дивізія на тлі політичних подій Другої світової війни // Броди. Збірник статей і нарисів за редакцією Олега Лиська. Видання Братства пол. в'язнів Першої УДУНА. – Мюнхен, 1951. – С. 28-29.

- ⁴ Бюлетень ОУН. Ч.8, 1942, архів автора. – С. 7.
⁵ Бюлетень ОУН. Ч.8, 1942, архів автора. – С. 6.
⁶ Бюлетень ОУН. Ч.8, 1942, архів автора. – С. 6.
⁷ Бюлетень ОУН. Ч 11, 1943 // Військо України. – 1993. – №9. – липень. – С. 135.
⁸ Бюлетень ОУН. Ч 11, 1943 // Військо України. – 1993. – №9. – липень. – С. 135.
⁹ Дейкало Микола. Історія Торського, на тлі якого вишитий літопис нашого краю. – Заліщики, 1995. – С. 15.
¹⁰ Заліщицька земля в спогадах емігрантів. – Тернопіль, 1993. – С. 78.
¹¹ Гунчак Тарас. У мундирах ворога // Військо України. – 1993. – №9. – липень. – С. 31.
¹² Літопис Золотополицький. Том 1. – Тернопіль, 2001. – С. 149-150.
¹³ Гунчак Тарас. У мундирах ворога // Військо України. – 1993. – №9. – липень. – С. 53.
¹⁴ Підгайний Богдан. Два шляхи – одна мета // Броди. Збірник статей. – Мюнхен, 1951. – С. 60.
¹⁵ Островерха Михайло. «До перемоги», тижневик дивізії (1943-1945) // Вісті комбатанта. – Нью-Йорк–Торонто, 1972. – Кн. 2; 1973. – Кн. 3. – С. 39-40, 38-47.
¹⁶ Кентій А. В. Українська Повстанська Армія в 1942-1943 рр. – К., 1999. – С. 34.
¹⁷ Мизак Нестор. За тебе, свята Україно. Заліщицький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Книга третя. – Чернівці, 2002. – С. 102.
¹⁸ Герасимів Іван. З юнацьких мрій у ряди УПА // Літопис УПА. Т. 29. – Торонто–Львів, 1999. – С. 68, 73, 78, 99, 106, 289; Туча З. С. Бойове хрещення сотні к-ра «Веселого» // В рядах УПА. – Нью-Йорк, 1957. – С. 72-83; Отець Яворенко. Бій сотні «Веселого» // УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942-1950 рр. (збірка документів). Видання ЗЧОУН, 1957. – С. 204-287.
¹⁹ Небелюк Мирослав. Під чужими прапорами // Назов Києва. Збірник статей, спогадів і документів. – К.: Дніпро, 1993. – С. 144.
²⁰ Скорупський Максим. Туди, де бій за волю. Спогади курінного УПА. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги., 1992. – С. 89.
²¹ Верига Василь. Втрати ОУН у II світовій війні або «Здобудеш українську державу або загинеш у боротьбі за неї». – Торонто. Канада, 1991. – С. 133.
²² Державний архів Тернопільської області (ДАТО). – Ф. – П-69. – Оп.1. – Спр. 65, Арк. 19-34.
²³ Мизак Нестор. За тебе, свята Україно. Заліщицький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Книга третя. – Чернівці, 2002. – С. 107.

Summary

*Nestor Myzak
(Chernivtsi)*

Participation of SS Galician Ukrainian soldiers in the 1944-1953 liberation movement of OUN, UPA

The article deals with the participation of SS Galician Ukrainian soldiers in the 1944-1953 liberation movement of OUN, UPA.

УДК 94(477.8)

*Володимир Борщевич
(Луцьк)*

МЕНТАЛЬНИЙ ПРОСТІР ВОЛИНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-х – НА ПОЧАТКУ 60-х рр. ХХ СТ.

Стаття присвячена еволюції ціннісної системи православних священиків Волині протягом першого післявоєнного десятиліття. Звернуто увагу на ментальний злам у частини ієреїв краю під впливом радянської релігійної політики, порушення традиційних норм поведінки чернецтвом. У наукове використання вводяться маловідомі та невідомі архівні джерела.

Ключові слова: православне духовенство, Волинь, радянський тоталітаризм, ментальність

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Протягом післявоєнних десятиліть волинське православне духовенство залишалось впливовою силою у духовному і національно-культурному житті краю. Нові державно-політичні умови з встановленням радянської влади зумовили еволюцію ціннісних орієнтирів частини священничої верстви, що негативно позначилось на корпоративному статусі. Московська церковна політика, існування в умовах тоталітарної системи спонукали священнослужителів до пристосування, втрати видових ознак, деформації свідомості. Негативний світоглядний багаж, набутий духовенством в радянський період впливав і впливає на протікання релігійних і державно-національних процесів сучасної України.

Стан розробленості теми в науці. Зміна ціннісних орієнтирів волинського духовенства в означений період лише частково, в міру логіки дослідження, зафіксована в працях В.Пашенка¹, В.Барана², В.Милуся³ та інших. **Формулювання цілей статті.** Отже, **об'єктом** дослідження у даній роботі є волинське православне духовенство, а **предметом** – еволюція його свідомості в умовах радянського тоталітаризму. З огляду на недостатню увагу науковців до питання **метою** ставимо окреслити глибину деформації корпоративної ментальності священництва, форми її вияву, для чого маємо виконати такі **завдання:** виявити джерела зміни свідомості; вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на процес; масштабність ментальних зламів у часовому проміжку; окреслити соціальний статус священиків-конформістів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Встановлення радянського режиму на Волині на початку 1944 р. проросійські священики краю сприйняли як можливість кращого влаштування, отримання прибуткової парафії. Мешканець Рівного